

Pratarmė

Klasika ir avangardas, paveldo aktualizavimas ir muzikos plėtiniai šiuolaikybėje – „Lietuvos muzikologija“ savo 25-metį pažymi atvirumu šiuolaikinės menotyros ir meno tyrimų teminei ir dalykinei įvairovei. Jubiliejiniame numeryje mokslines diskusijas pradėdame Dalios Jakaitės ir Jūratės Katinaitės straipsniais, kuriuose kritiškai peržiūrimos ideologinės kontrolės ir meninės laisvės ribos sovietmečio lietuvių operose. Straipsnyje „Vincas Mykolaitis-Putinas kaip Juliaus Juzeliūno operos „Sukilėliai“ bendrakeleivis: libreto dviprasmybės istoriniu ir tekstologiniu požiūriu“ Jakaitė nagrinėja istorinę-kultūrinę Juliaus Juzeliūno operos „Sukilėliai“ (1957) libreto reikšmę, gilinasi į jo formavimą, Vinco Mykolaičio-Putino ir Aldonos Liobytės vaidmenį ir laikyseną šiame procese. „Sukilėliai“ – pirmoji sovietmečiu cenzūruota ir ilgai nestatyta opera, sankcionuota dėl oficialios ideologijos neatitinkančio 1863 m. sukilimo vaizdavimo librete. Lygindama skirtingus kūrinių variantus Jakaitė atskleidžia „libretui (palyginti su romanu) būdingą stipresnę religinės ar nacionalinės sąmonės, laisvės idėjų neapibrėžtumą ir šių dviprasmybių sukurtą ezopinį prasmų lauką“. Jūratė Katinaitė publikacijoje analizuoja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaizdavimą Klovos operose „Pilėnai“ (1956) ir „Du kalavijai“ (1966; abi pagal Jono Mackonio libretus), išryškindama istorinio nacionalizmo ir sovietmečio istorinio diskurso konstravimo aspektus. Pasitelkdama archyvinę medžiagą ir egodokumentiką, muzikologė parodo ambivalentišką Klovos operų poziciją – pakludamos sovietinei ideologijai ir reprezentuodamos oficialius istorinius naratyvus jos kartu skatino visuomenės tautinę savivoką.

Marginalizavimo ir recepcijos prieštarų neišvengė ir lokalaus muzikinio avangardo reiškiniai. Ivanos Medič straipsnio „Ludmila Frajt: tylioji avangardistė“ centre – čekų kilmės serbų kompozitorė Ludmila Frajt (1919–1999), kurią autorė apibūdina kaip *écriture féminine* pradininkę Serbijos muzikoje, nepabūgusią atmesti „universaliojo“, t. y. vyriškojo, kano ir laisvai reikšti moteriškumo kūryboje. Pasak autorės, „labiausiai atpažįstami Ludmilos Frajt *tyliojo avangardo* broūžai, tokie kaip kameriškumas, lyrizmas, subtilumas ir rafinuotumas, pasireiškiantis tiek pasirenkant žanrus ir atlikėjų ansamblius, tiek komponavimo procese“. Avangardo inspiruotas serbų kompozitoriaus Josipo Slavensko (1896–1955) didelės apimties ciklas „Paslaptis“ (*Misterij*) buvo sumanytas 1918–1919 m., tačiau taip ir liko nebaigtas. Milošas Bralovičius straipsnyje „Visatos įkvėptas avangardas. Josipo Slavensko ciklo „Paslaptis“ koncepcija, siužetas ir įgyvendinimas“ kruopščiai analizuoja išlikusius ambicingo kūrinių solistams, chorui ir orkestrui su baletu eskizus ir aptaria kompozitoriaus susidomėjimo astronomija ir fundamentaliais mokslais poveikį ciklo koncepcijai: ji dėstyta „kaip didinga vizija apie milžiniškas kosmines jėgas, sukūrusias Chaosą – visų visatos dangaus kūnų šaltinį. Ji apėmė Saulės sistemos, Žemės ir jos gyvybės sukūrimą iki pat žmonijos ir civilizacijos raidos“. Yūsuke Ishii publikacijoje „Konstruktyvizmo apraiškos brandžiojoje Jono Švedo (1927–1981) kūryboje“ aptaria lietuvių emigracijos kompozitoriaus Jono Švedo brandžiąją kūrybą, susitelkdamas į konstruktyvizmo ir liaudies muzikos sąveiką kompozitoriaus kūrybinėse strategijose.

Muzikinio paveldo ir tradicijos gyvybingumą rodo kritinių interpretacijų ir požiūrių gausa Astghik Musheghyan straipsnyje „Armėnų tagų menas: istorinis požiūris ir šiuolaikinė analizė“ pateikia naujų įžvalgų apie V a. siekiantį armėnų tagų meną. Pasitelkusi originalias analitines prieigas autorė aptaria muzikinių komponentų ypatumus, įskaitant melodinę plėtotę, intonacines-ritmines struktūras, modalinę sistemą, kompoziciją ir poetinių bei literatūrinių tekstų sąsajas. Taip pat pristatoma novatoriška kelių tagų transkripcija iš naujosios armėnų notacijos į šiuolaikinę muzikos notaciją, atlikta naudojantis archyvuose saugomais rankraščiais.

Straipsnyje „Kriptografinis etiudas Mikalojaus Konstantino Čiurlionio tema“ Vita Gruodytė teigia, kad Čiurlionio kūryba pasižymi įslaptintų ženklų gausa. Autorė ją analizuoja kaip slapyaštį, atskleidžiantį klasiko sąsajas su lietuvių archajine kultūra, polinkį į mistiškumą ir domėjimąsi senovės kultūromis, ypač Egiptu. Pasak muzikologės, „Čiurlionis niekuomet nieko neimitavo tiksliai, dirbtinai ar be vidinės būtinybės, bet, atradęs tam tikrus funkcinius ir generatyvinius principus, sujungė visą jam žinomą informaciją į labai savitą derinį, kurio prasmė gali atsiskleisti vertinant šį kompleksinį kūrybinį lauką ne per įvairios prigimties skolinių koliažo prizmę, bet kaip labai individualią kalbą, susiformavusią nuosekliai atsižvelgiant į vidinius menininko poreikius“. Jūratė Bogdaniienė, Darius Kučinskas, Laimonas Janutėnas, Rima Povilionienė pristato 2022–2024 m. vykdyto mokslo projekto, skirto Mikalojaus Konstantino Čiurlionio fortepijoninei muzikai, rezultatus: buvo parengti ir paskelbti kompozitoriaus fortepijoninių kūrinių kritiniai tekstai, taip siekiant atspindėti platesnes šiuolaikinio (skaitmeninio) muzikos kūrinių redagavimo ir leidybos tendencijas. Suformuota interaktyvi duomenų bazė apima baigtus ir nebaigtus Čiurlionio fortepijoninius kūrinius, jų eskizus ir net fragmentus. Autoriai publikacijoje „Skaitmeninio lobbyno atodangos: kritinė Čiurlionio fortepijoninių kūrinių redakcija“ nurodo, kad „šiai duomenų bazei

taip pat buvo realizuotas ir integruotas unikalus paieškos algoritmas, leidžiantis atlikti muzikos informacijos paiešką pagal bazinius kriterijus ir taip pat lyginamąją šioje sistemoje esančių kūrinių ir jų fragmentų analizę“.

Sparčiai besivystančią meninių tyrimų sritį žurnale reprezentuoja Mato Samuliono ir Loros Kmieliauskaitės straipsniai. Samulionis straipsnyje „Improvizacijos formos idėja ir galimi formavimo principai“ aptaria šiuolaikinės improvizacinės muzikos formavimo galimybes ir struktūravimo idėjas, galimas pritaikyti kaip įrankį kuriant improvizaciją paremtą atlikimą, sąmoningai formuojant improvizaciją atlikimo metu ir analizuojant jau įvykusią improvizaciją. Straipsnyje „Plėtiniai: muzikos atlikėjo performatyvumas išplėstinės muzikos lauke“ Kmieliauskaitė svarsto, kaip atlikėjai dalyvauja muzikos teatro veikloje, kai jų profesinė veikla persikelia į tarpžanrinio atlikimo lauką, ir kritiškai vertina muzikos atlikėjo performatyvumo konceptą naujosios muzikos praktikos lauke.

Žurnale skelbiamos keturios recenzijos apie naujus lietuvių muzikologų autorinius ir kolektyvinius darbus, išleistus Lietuvoje, Lenkijoje ir JAV. Eirimas Velička ir Sigitas Mickis aptaria Gražinos Daunoravičienės dvitomį „Muzikos genotipo teorinis modelis. I knyga“ ir „Lietuvių muzikos kultūros raida (1970–2020) genotipo požiūriu: nuo deformacijos iki naujų fenomenų. II knyga“ (Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2022), pelniusį Vytauto Landsbergio premiją geriausių 2022 m. lietuvių muzikologijos darbų konkurse. Živilė Arnašiūtė apžvelgia Rūtos Stanevičiūtės ir Małgorzatos Janickos-Słysz parengtą kolektyvinę lietuvių ir lenkų muzikologų monografiją „Music and Change in the Eastern Baltics Before and After 1989“ (Academic Studies Press, 2022), o Filipas Lechas – Małgorzatos Janickos-Słysz parengtą kolektyvinę lietuvių ir lenkų muzikologų monografiją „Music of change. Expression of liberation in Polish and Lithuanian music before and after 1989. Studies and interpretations“ (Krokuvos muzikos akademija, 2023). Šios monografijos yra jungtinio lietuvių ir lenkų muzikologų tyrimo projekto, įgyvendinto 2018–2023 m., rezultatai (Lenkijos nacionalinio mokslo centro ir Lietuvos mokslo tarybos programa „Daina“). Darius Kučinskas recenzuoja antrąją leidinio „M. K. Čiurlionis. Kūriniai fortepijonui. Visuma“ laidą (M. K. Čiurlionio namai, 2024).

Rūta Stanevičiūtė

Preface

Classics and avant-garde, heritage re-assessment and music extensions in contemporaneity—*Lithuanian Musicology* marks its twenty-fifth anniversary by openness to the diversity of contemporary music history and artistic research. In this anniversary issue, we begin our academic discussions with articles by Dalia Jakaitė and Jūratė Katinaitė, who critically examine the interplay of ideological control and artistic freedom in Soviet-era Lithuanian opera. In the article “Vincas Mykolaitis-Putinas as a Fellow Companion in Julius Juzeliūnas’s Opera *Sukilėliai* (The Rebels): The Ambiguities of the Libretto from a Historical and Textual Perspective,” Dalia Jakaitė explores the cultural and historical significance of the libretto of Julius Juzeliūnas’ opera *Sukilėliai* (1957), delving into its formation, and the roles of Vincas Mykolaitis-Putinas and Aldona Liobytė in the process. *Sukilėliai*, the first opera censored during the Soviet era, was banned for years due to its portrayal of the 1863 uprising, which conflicted with the official ideology. By comparing different versions of the work, Jakaitė reveals the libretto’s nuanced treatment of religious and national consciousness, ideas of freedom, and the aesopic field of meanings created by these ambiguities, which reinforced the process of censorship initiated and supported by Soviet functionaries. Meanwhile, in Jūratė Katinaitė’s article, “Between Patriotism and Soviet Ideology: the Representation of the Grand Duchy of Lithuania in Vytautas Klova’s operas *Pilėnai* and *Two Swords*,” the musicologist analyses the representation of the Grand Duchy of Lithuania in Vytautas Klova’s operas *Pilėnai* (1956) and *Du kalavijai* (Two Swords) (1966)—both based on librettos by Jonas Mackonis—and highlights aspects of historical nationalism and the construction of historical discourse in the Soviet period. Drawing on archival material and memoirs, Katinaitė demonstrates the ambivalent position of Klova’s operas: while adhering to Soviet ideology and representing official historical narratives, they simultaneously promoted the national identity of society.

The contradictions of marginalization and reception have also shaped local musical avant-garde phenomena. Ivana Medić’s article focuses on the Serbian composer of Czech origin Ludmila Frajt (1919–1999), whom the author identifies as a pioneer of *écriture féminine* in Serbian music, who did not shy away from rejecting the “universal,” i.e., masculine, canon and embraced the feminine in her work. According to Medić, “the most recognizable features of Ludmila Frajt’s *quiet avant-garde* were chamberness, lyricism, subtlety, and refinement, manifested both in the choice of genres and performing ensembles, as well as in the compositional process” (“Ludmila Frajt: A Quiet Avant-gardist”). The avant-garde-inspired epic cycle *Misterij* (*Mystery*) by the Serbian composer Josip Slavenski (1896–1955) was conceived between 1918 and 1919, but never completed. Miloš Bralović carefully analyzes the surviving sketches of this ambitious work for soloists, choir, and orchestra with ballet. He discusses how Slavenski’s fascination with astronomy and the fundamental sciences influenced the conception of the cycle, which was envisioned as “a great vision of enormous cosmic forces that created Chaos, the source of all the celestial bodies in the universe. It encompassed the creation of the Solar System, the Earth and its life, up to the development of humanity and civilization” (“The Avant-Garde Inspired by the Universe: Josip Slavenski’s Cycle *Misterij* (*Mystery*)—Concept, Plot and Realized Parts”). Yusuke Ishii discusses the later work of Lithuanian émigré composer Jonas Švedas, focusing on the interaction between constructivism and folk music in the composer’s creative strategies (“The Manifestation of Constructivism in Jonas Švedas (1927–1981) Later Works”).

The vitality of the musical heritage and tradition is demonstrated through an abundance of critical interpretations and approaches. Astghik Musheghyan offers fresh insights into Armenian *tagh* art, which dates back to the fifth century. Through an original analytical framework, the author discusses the peculiarities of the musical components, including melodic development, intonational-rhythmic structures, modal system, composition, and the interrelationships of poetic and literary texts (“Armenian Tagh Art: A Historical Review and Contemporary Analysis”). The article also features an innovative transcription of several taghs from New Armenian notation into modern music notation, based on manuscripts preserved in archives. In the article “Cryptographic Etude on the Theme of M. K. Čiurlionis,” Vita Gruodytė argues that the work of Mikalojus Konstantinas Čiurlionis is characterized by an abundance of cryptic signs, interpreting them as a form of cryptographic writing. The author reveals connections between the classical composer’s creative output and Lithuanian archaic culture, his inclination towards mysticism and his interest in ancient cultures, particularly Egypt. According to Gruodytė, “Čiurlionis never imitated anything precisely, artificially or without inner necessity. Instead, having discovered certain functional and generative principles, he integrated all the information known to him into distinctive combination. The meaning of his encoded language can be revealed by looking at this complex creative field not through the prism of a collage of borrowings of various natures but as a highly individualized language, formed consistently according to the artist’s inner needs.”

Jūratė Bogdaniienė, Darius Kučinskas, Laimonas Janutėnas, and Rima Povilionienė present the findings of a research project on the piano music of Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, conducted between 2022 and 2024. The project involved preparing and publishing critical texts on the composer's piano works, with the aim of reflecting the broader trends in contemporary (digital) editing and publication of musical works. As part of the project, the researchers developed an interactive database that includes completed and unfinished piano works by Čiurlionis, as well as sketches and fragments. The authors point out that “a unique search algorithm was programmed and integrated into the database, enabling music information retrieval based on basic criteria and allowing for comparative analysis of the works and fragments contained within the system” (“Unveiling the Digital Treasure Trove: A Critical Edition of Čiurlionis' Piano Works”).

The rapidly evolving field of artistic research is represented in the journal through articles by Matas Samulionas and Lora Kmieliauskaitė. Samulionas explores the possibilities of shaping contemporary improvisational music, examining ideas for structuring that can serve as tools for creating improvisation-based performances, consciously guiding improvisation during live performance, and analyzing improvisation that has already occurred (“The Idea of Form and Possible Principles of Structurization in Improvisation”). In the article “Extensions: The Performativity of Music Performers in the Field of Expanded Music,” Kmieliauskaitė reflects on how performers participate in music theatre when their professional activity shifts into the realm of inter-genre performance and critically evaluates the concept of the performativity of the music performer in the field of new music practice.

The journal features four reviews of recent works by Lithuanian musicologists published in Lithuania, Poland and the USA. Eirimas Velička and Sigitas Mickis discuss Gražina Daunoravičienė's two-volume work *The Theoretical Model of the Musical Genotype. Book I and Development of Lithuanian Music Culture (1970–2020) from the Perspective of the Genotype: from Deformation to New Phenomena. Book II* (Lithuanian Academy of Music and Theatre, 2022), which was awarded the Vytautas Landsbergis Prize in 2022 for the best works of Lithuanian musicology. Živilė Arnašiūtė reviews the collective monograph *Music and Change in the Eastern Baltics Before and After 1989* edited by Rūta Stanevičiūtė and Małgorzata Janicka-Słysz (Academic Studies Press, 2022), and Filip Lech reviews the collective monograph *Music of Change. Expression of Liberation in Polish and Lithuanian Music Before and After 1989. Studies and Interpretations* edited by Małgorzata Janicka-Słysz (Academy of Music in Krakow, 2023). These monographs are the result of a joint research project conducted by Lithuanian and Polish musicologists between 2018 and 2023 (funded by the Polish National Science Centre and the Research Council of Lithuania's “Daina” program). Finally, Darius Kučinskas reviews the second edition of the publication *M. K. Čiurlionis. Kūriniai fortepijonui. Visuma* (M. K. Čiurlionis. Works for Piano. The Complete Edition) (M. K. Čiurlionis House, 2024).

Rūta Stanevičiūtė